

छत्रपती शिवाजी शिक्षण मंडळ ,संचलित

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, वडूज

शैक्षणिक वर्ष - 2018-19

पर्यावरण अभ्यास विभाग

वीटभट्टीचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम

पर्यवेक्षक- प्रा. डॉ. गिरे एस. एम.

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, वडूज

पर्यावरणशास्त्र प्रमाणपत्र

प्रमाणपत्र देण्यात येते की,

1. आठाल मलेश अशोक
2. देशमुख त्रयमेश प्रतापराव
3. देशमुख उत्तरा उत्तम
4. धाडगे अंकीता अधीकराव

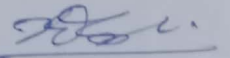
यांनी वीटभट्टीचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम हा प्रकल्प शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर अभ्यासक्रमानुसार B.com II पर्यावरण अभ्यास या विषयासाठी केलेला आहे. क्षेत्रिय प्रकल्प माझ्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण करण्यात आला आहे.

पर्यवेक्षक

Dr. Jaire S. M.

प्राचार्य

Principal
Arts Commerce College
Vaduj (Satara)

अनुक्रमणिका

अ.नं.	प्रकरण	पान. नं.
१	प्रस्तावना	
	१.१ गृहीतके	३
	१.२ उददीष्टे	४
२	अभ्यास पध्दती	५
३	निरीक्षणे	१९
४	अनुमान	२२
५	संदर्भ सुचि	२३

विटभट्टीपासून होणारे प्रदूषण

1.1 प्रस्तावना :-

पर्यावरण आणि विकास यावर १९९२ साली रिझो जोनेरो येथे झालेल्या वसुंधरा परिषदमध्ये असे मान्य केले होते की, नाश झालेल्या पर्यावरणामुळे कधीही शाश्वत विकास आणि येणा-या पिढीचे निरोगी भविष्य साध्य होवू शकत नाही. पर्यावरणाच्या -हासाला प्रदूषण हे एक महत्वाचे कारण आहे. आणि सामान्यतः प्रसार माध्यमे आणि लोकांच्या विविध प्रकारच्या चर्चामध्ये ही संज्ञा वापरली जाते.

मानवासह सर्व सजिवांची उत्पन्नी, नैसर्गिक मुलतत्वात झाली. सजिवांची उंत्काती निसर्गाने मोठे योगदान दिले जाते. अन्न, वस्त्र, निवारा, या मानवांच्या गरजा निसर्गाने निस्वार्थ पूर्ण करतो. सर्व सजिवांत मानवाला सर्वोच्च बुद्धीची देणगी प्रस्तापित दिली जाते.

मानवाने बुद्धीच्या जोरावर आपली साधली आहे. परंतु हे साधाताना हे निसर्गाने बिघडून मोठे नुकसान घडवून आणले आहे. आपले सामाजिक स्वास्थ्य पर्यावरणाच्या संतुलणावर अवलंबून आहे. त्यामुळे पर्यावरण संरक्षण अपरिहार्य बाब आहे.

प्रदूषणास कारणीभूत ठरण्या-या नैसर्गिक अथवा मानवनिर्मित घटकांना प्रदूषके असे म्हणतात. मानवी कृत्यामुळे अथवा नैसर्गिक क्रियेमुळे प्रदूषके तयार होतात. अशी प्रदूषके सेंद्रीय अथवा असेंद्रीय असतात.

प्रदूषकांच्या गुणधर्मांवरून प्रदूषणाची विषमता ओळखता येते. प्रदूषकांचे गुणधर्म आणि त्यांचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम यानुसार प्रदूषणाचे मुख्यता: तीन प्रकारांत वर्गिकरण केले जाते. हवा, जल, मृदा.

ग्रामिण भागात विट कारखाने, केरकचरा, सांडपाणी, हागणदारी, अस्वच्छ पाणी पुरवठा, ग्रामिण भागामध्ये वृक्षतोड, गटारे, उघडयावर शौचालयास जाणे, नदीमध्ये जणावरे तसेच कपडे धुणे यामुळे पर्यावरणीय प्रदूषण निर्माण होते. विट कारखान्यांमुळे होणारे प्रदूषण हे अति विकासाच्या हव्यासाचा परिणाम आहे.

१.२ उद्दीष्टे

१. ग्रामिण भागात निर्माण होणा—या पर्यावरणीय प्रदूषणाचा अभ्यास करणे.
२. वीट भट्टीपासून होणारे पर्यावरणीय प्रदूषण व त्याचा सजिव तसेच निर्जिव घटकांवर होणा—या परिणामाचा अभ्यास करणे.
३. वीट भट्टीमुळे होणारे पर्यावरणीय प्रदूषणावर आखण्यात येणा—या उपाय योजनांचा अभ्यास करणे.
४. ग्रामिण भागामध्ये वीट कारखान्यामुळे निर्माण होणा—या प्रदूषणाची कारणे शोधणे .

१.३ गृहीतके

१. ग्रामिण भागामध्ये वृक्षतोड, गटारे, उघडयावर शौचालयास जाणे, नदीमध्ये जणावरे तसेच कपडे धुणे याबरोबरच वीट भट्टी पर्यावरणीय प्रदूषणाचे मुख्य कारण आहे.
२. वीट भट्टीपासून होणा—या पर्यावरणीय प्रदूषणामुळे मृदा , हवा प्रदूषित होतेण
३. वीट भट्टीपासून होणा—या पर्यावरणीय प्रदूषणामुळे सजिव तसेच निर्जिव घटकांवर विपरित परिणाम होतो.
४. वीट भट्टीपासून टाळण्यासाठी उपयोजना करणे अत्यंत आवश्यक आहे.

प्रकरण २ रे

अभ्यास पद्धती

प्रदूषण -

संपूर्ण विश्वामध्ये आपली पृथ्वी ही एकमेव अशी जागा आहे की, जी या विशिष्ट वातावरणामध्ये जिवासाधार देवू शकते. हवा ही जिवासाठी आवश्यक असणा-या पाच घटकांपैकी म्हणजेच हवा, पाणी, अन्न, उष्णता, आणि प्रकाश. यापैकी महत्वाचा घटक आहे. जिवाच्या आस्तित्वासाठी निरनिराळ्या प्रदूषकामुळे होणारे हवा प्रदूषण आणि त्याचे मनुष्य, प्राणी, आणि वनस्पती यावर होणारी दुष्परिणाम कोणत्याही परिस्थितीत टाळणे महत्वाचे आहे.

हवा प्रदूषण म्हणजे प्रदूषकांमुळे हवेच्या नैसर्गिक दर्जा आणि रचना यामध्ये होणारा बदल होय. ते बदल पृथ्वीवरील आस्तित्वात असलेल्या जिवांना धोका निर्माण करतात.

विट कारखान्यामुळे होणारे प्रदूषण —

औद्योगिक क्षेत्रात तसेच औद्योगिक वसाहतीलमुळे विट उत्पादन वाढलेले आहे. आज विट कारखान्याचे भरपूर प्रमाणात गावागावात तसेच शहरी भागात विट कारखान्याची संख्या वाढलेली आहे. तसेच विट कारखान्यामुळे मानवी जिवणावर विविध प्रकारे परिणाम होत आहे.

विट कारखान्यातून बाहेर पडणारा धुर, कार्बन डायऑक्साईड, तसेच अमोनिया, हायड्रोजन सल्फाईड, सल्फर डाय ऑक्साईड, यामुळे ग्रामिण तसेच शहरी भागातील मानवी अरोग्यावर परिणाम होतो. सल्फर डाय ऑक्साईड मुळे सर्दी, खोकला, अॅलर्जी, डोळ्यांची जळजळ, फुफ्फुसाचा कर्करोग श्वसनसंस्थेतचे विकार, अस्थ्मा, तसेच कामगारांच्या त्वचेवर अनेक प्रकारचा रोग होण्याची शक्यता असते.

भारता सारख्या विकसनशिल देशात प्रदूषणाकडे मोठ्या प्रमाणावर हे दूर्लक्षित जात आहे. त्याचे परिणामही ठळकपणे जाणवू लागले आहेत. प्रदूषण ही एक अत्यंत महत्त्वपूर्ण समस्या झाली आहे.

अत्याधुनिक उपकरणामुळे, राहणीमानाच्या बदलत्या पद्धतीमुळे, जनसंख्या मोठ्या प्रमाणात वाढल्याने नवनवीन इमारतींची संख्या वाढू लागली आहे. खेड्यांतही दुमजली क्वचित आढळणाऱ्या इमारतीऐवजी आता बहुसंख्य तीन चार मजली इमारतीही होऊ लागल्या आहेत. बिट हा त्यातील महत्त्वपूर्ण अत्यावश्यक घटक असल्याने बिट भट्ट्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणात वाढल्या आहेत. त्यामुळे नैसर्गिक गौणखणीजांचा, स्थायू इंधनाचा मोठ्या प्रमाणात शोषण होऊ लागले आहे.

तसेच त्याचे विपरीत परिणाम निसर्गावर होऊन मानवालाही अनेक समस्यांना सामोरे जावे लागत आहे.

प्रकरण ३

निरीक्षणे

१) गावोगावी तसेच शहरांमध्ये इमारतींची संख्या वाढत चालली आहे. त्यामुळे वीट भट्यांची संख्याही मोठ्याप्रमाणात वाढून त्याचा अनिष्ट परिणाम होत असल्याचे दिसून येते.

२) मोठ्या प्रमाणावर वीट भट्या या कायदेशीर नियम धाब्यावर बसवून वस्तीलगत, शाळांलगत उभारल्या जात आहेत. त्यामुळे ग्रामस्थांच्या विद्यार्थ्यांच्या प्रकृतीवर त्याचे अनिष्ट परिणाम झाल्याचे दिसून येत आहे.

३) वीट कारखान्यातून बाहेर पडणाऱ्या घातक वायूंमुळे श्वसनाचे आजार, फुफ्युसाचे आजार आदी बळावल्याच्या घटना दिसून येत आहेत.

४) वीट भट्यांना नियम घालून त्याचे काटेकोर पालन करणे तसेच वस्तीजवळील, रुग्णालये, तसेच शाळांजवळील वीट भट्यांवर कडक कायदेशीर कारवाई करणे गरजेचे आहे.

५) भाजीव वीटांना पर्याय शोधणे हा एक महत्त्वपूर्ण मार्ग आहे, मात्र तोपर्यंत योग्य त्या उपाययोजना चोख राबविणे आवश्यक आहे.

प्रकरण ४

अनुमान

पर्यावरण प्रदूषण

वीट भट्टीमुळे पर्यावरण प्रदूषण, अभ्यास या क्षेत्रीय प्रकल्पांतर्गत आम्ही वीट भट्टीमुळे प्रदूषणाच्या समस्या आढळून येतात. त्यांचा या प्रकल्पांतर्गत अभ्यास केला.

ग्रामिण भागामध्ये केचकचरा, हागणदारी, अस्वच्छ पाणी पुस्वटा, ग्रामिण भागामध्ये वृक्ष तोड, गटारे, उघडयावर शौचालयास जाणे, नदी मध्ये जणावरे तसेच कपडे धुणे, या बरोबरच वीट भट्टीमुळे होणारे प्रदूषण हाही प्रदूषण निर्मितीचा एक महत्त्वपूर्ण घटक समोर आला आहे.

विट कारखान्यातून बाहेर पडणारा धुर, कार्बन डायऑक्साईड, तसेच अमोनिया, हायड्रोजन सल्फाईड, सल्फर डाय ऑक्साईड, यामुळे ग्रामिण तसेच शहरी भागातील मानवी अरोग्यावर परिणाम होतो.

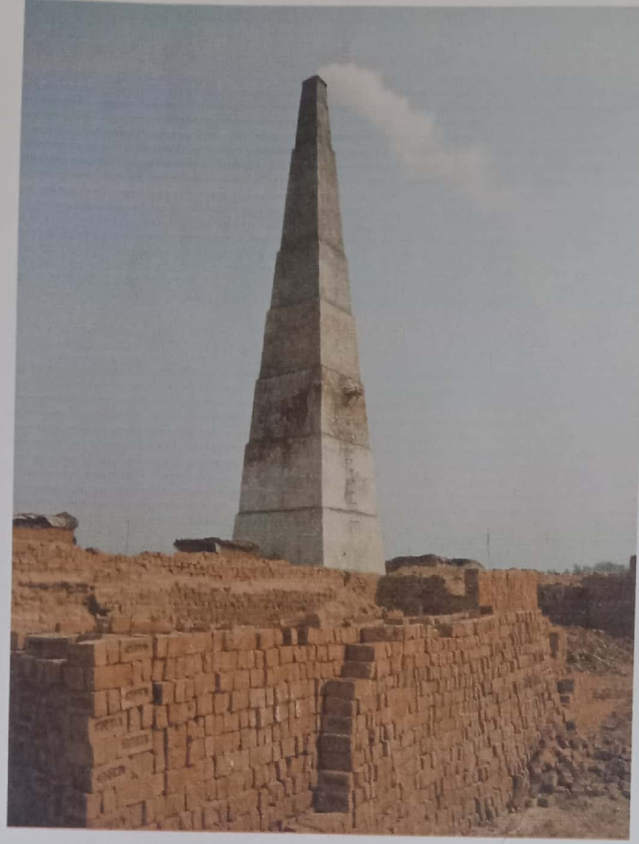
ग्रामपंचायती मार्फत लोक सहभागातून राबविण्यात येणा—या ग्रामस्वच्छता, वृक्षारोपण, निर्मूल गाव, योजना प्रकल्पांतर्गत ग्रामपंचायत विविध पध्दतीचा अवलंब करीत आहे. यामध्ये प्रामुख्याने सांडपाणी, तुंबंलेली

गटारे, हवा प्रदूषण, ध्वनी प्रदूषण, जल प्रदूषण, सागरी प्रदूषण, भू-प्रदूषण, आणि विट कारखान्यामुळे होणारे प्रदूषण यावर नियंत्रण आणण्याचा प्रयत्न ग्रामपंचायत करीत आहे. मात्र हे प्रयत्न अद्यापही अपुरे आहेत.

पर्यावरण प्रदूषण नियंत्रणाच्या अयोग्य व्यवस्थापनाने पर्यावरणाच्या आणि मानवी आरोग्याच्या अनेक समस्या निर्माण होतात. त्यामुळे अनेक साथीचे रोग पसरतात, असे स्पष्ट केले आहे.

संदर्भसुचि

१. डॉ. अहिरराव डॉ. अलिझाड, डॉ. वराह ,डॉ. धापटे पर्यावरण विज्ञान, निराली प्रकाशन पुणे,
२. डॉ. बलभीम चव्हाण आणि सहकारी आणि सहकारी पर्यावरण अभ्यास शब्दवेल प्रकाशन कोल्हापुर.
३. डॉ. जय सामंत पर्यावरण अभ्यास,शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापुर.
४. चंद्राकंत ढेरे, अमर ढेरे धनंजय पाटील पर्यावरण आभ्यास, झाजवंद प्रकाशन अकलूज.
५. डॉ. संभाजी नि. देसाई पर्यावरण प्रदुषण फडके प्रकाशन कोल्हापुर.
६. डॉ. सुभाषचक सारंग पर्यावरण भूगोल विद्या प्रकाशन नागपूर
७. डॉ. प्रभाकर करमकर पर्यावरण शास्त्र कॉन्टिनेटल प्रकाशन
८. डॉ. जयकुमार मगर पर्यावरण शास्त्र परिचय विद्या प्रकाशन नागपूर.

विटभट्टीचा पर्यावरणावर होणारा परिणाम